

رویکرد امنیت غذایی جمهوری اسلامی ایران از منظر ولایت فقیه و قانون اساسی

علی مبینی دهکردی^۱

حسن شیرازی^۲

علیرضا شیروی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۹/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۲/۲۲

چکیده:

در بین تمامی حقوقی که با عنوان نیازهای پایه‌ای خانوار در یک اجتماع به افراد داده می‌شود، «امنیت غذایی» از مهم‌ترین نیازهای فردی است که مسئولیت تأمین آن به عهده دولت‌هاست. اگرچه امنیت غذایی همواره یکی از اهداف عمده برنامه‌های توسعه در جمهوری اسلامی ایران بوده اما بنا بر ارزیابی گزارش‌های رسمی عملکرد بخش کشاورزی، این بخش در برآورد اهداف موردنظر با نوسانات قابل توجهی مواجه بوده است. در پژوهش حاضر - که از نوع کیفی و مبتنی بر تکنیک مطالعات اسنادی و هدف اصلی آن تبیین دگرترین، اهداف و سیاست‌های امنیت غذایی جمهوری اسلامی ایران بر پایه نظرات ولایت فقیه و قانون اساسی است - با استفاده از روش تحلیل محتوا، کلیه بیانات و مکتوبات حضرت امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در رابطه با حوزه امنیت غذایی «اندیشه‌ها، آرا، نظرات، رهنمودها و تدابیر ولایت فقیه» و همچنین اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سایر اسناد بالادستی مورد تحلیل قرار گرفت. بر اساس یافته‌های حاصل از تحلیل کیفی داده‌ها در این پژوهش، گفتمان ولایت فقیه در حوزه دگرترین امنیت غذایی حائز شش رکن اصلی شامل عدالت اجتماعی، استقلال و کاهش وابستگی، کشاورزی به‌عنوان محور توسعه، اصلاح الگوی مصرف، اتخاذ رویکرد علمی، خودکفایی نسبی در تولید محصولات کشاورزی و توجه هم‌زمان به تأثیر امنیت آب بر امنیت غذایی است. همچنین بر اساس نتایج حاصل از تحلیل کیفی، در سیاست‌گذاری امنیت غذایی بر پایه قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی باید بر محورهایی چون نوسازی نظام تولید، توسعه پایدار روستایی، ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت، ایجاد ذخایر راهبردی، اصلاح الگوی مصرف، افزایش بهره‌وری، توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی و سیاسی آب، توسعه پایدار کشاورزی و اصلاح نظام بازار تمرکز شود.

کلیدواژه‌ها: امنیت غذایی، نیاز و مصرف، سیاست‌گذاری، دگرترین، اهداف

۲- دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

۳- دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

۴- دانش آموخته دوره دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی و نویسنده مسئول: Alirezashiravi@gmail.com

مقدمه: اهمیت امنیت غذایی^۱ در سال‌های اخیر با افزایش قیمت انرژی و مواد غذایی و تبدیل این مواد به سوخت و به تبع آن کاهش عرضه برای مصرف تغذیه‌ای دوجندان شده به طوری که افزایش قیمت مواد غذایی موجب ناآرامی در تعدادی از کشورها گردیده است. غذا و تغذیه از جمله نیازهای بنیادی انسان‌ها و تأمین آن در مقوله امنیت غذایی نهفته است. در یک تعریف پذیرفته شده، امنیت غذایی وضعیتی است که مردم دسترسی مطمئن به مقدار کافی غذای سالم و مغذی برای رشد، توسعه و زندگی سالم و فعال داشته باشند (FAO,2011).

بنا بر تعریف ارائه شده از سوی سازمان ملل، امنیت غذایی عبارت است از عرضه مستمر مواد غذایی اصلی در سطح جهانی به منظور بهبود مداوم مصرف غذا و خنثی کردن اثرات نامطلوب نوسانات قیمت غذا (WHO,2013). تعریف سازمان خواروبار کشاورزی ملل متحد (سازمان فائو) عبارت است از اطمینان از اینکه همه مردم در همه اوقات به غذاهای اصلی موردنیاز خویش دسترسی فیزیکی و اقتصادی داشته باشند (FAO,2008).

مؤلفه‌های مشخص امنیت غذایی عبارت‌اند از موجودی مواد غذایی، دسترسی به مواد غذایی و استفاده از مواد غذایی. امنیت غذایی در حقیقت بنیان یک جامعه توسعه یافته و عنصر اصلی سلامت فکری، روانی و جسمی اعضای آن است و این در حالی است که طبق توصیه‌های سازمان خواروبار جهانی، بر ضرورت اتخاذ سیاست‌های ملی امنیت غذایی توسط دولت‌ها برای تضمین کیفیت و سلامتی غذای قابل عرضه به شهروندان از طریق برقراری معیارهای ملی ایمنی تأکید شده است (مبیینی دهکردی و رهبر، ۱۳۸۳).

هرساله چندین میلیون تن برای تأمین غذای جمعیت جهانی به تولید مواد غذایی فعلی جهان اضافه می‌شود این در حالی است که شرایط جوی و آب و هوایی، تولید مواد غذایی جهان را به صورت کاملاً عادلانه تقسیم نکرده است. بررسی اطلاعات و داده‌های مربوط به امنیت ملی گویای این واقعیت است خطراتی که امنیت و رفاه آینده جوامع بشری را تهدید می‌کند نه تنها شامل خطرات سنتی چون برخوردهای بین‌المللی و تجاوز نظامی به وسیله یک قدرت خارجی بلکه خطراتی ناشی از بی‌ثباتی‌های اقتصادی، فقر، گرسنگی و به‌ویژه عدم وجود امنیت غذایی است. بدون شک امنیت غذایی و درجه اطمینان دسترسی به غذا به حیات اقتصادی، سیاسی و امنیتی کشور مرتبط است و در واقع حیات امنیتی، وامدار امنیت غذایی است؛ تاریخ اقتصادی و سیاسی

کشورهای جهان سوم نشان می‌دهد، یک کشور آسیب‌پذیر از نظر امنیت غذایی دست‌آویز سیاسی و اقتصادی کشورهای بیگانه شده است.

در همین راستا، امنیت غذایی همواره یکی از اهداف عمده برنامه‌های توسعه کشاورزی و روستایی جمهوری اسلامی ایران در گذشته بوده است و جزو اهداف راهبردی و اولویت‌های برنامه‌های بلندمدت آینده نیز است (گزارش مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۴).

اهمیت این مسئله تا آنجاست که رهبر انقلاب اسلامی، جلوگیری از حل شدن مشکلات معیشتی مردم را یکی از راه‌های مقابله دشمنان با نظام جمهوری اسلامی ایران دانسته و توجه ملت ایران و دولتمردان را به اهمیت این مسئله جلب کرده است (بیانات رهبر انقلاب در دیدار اعضای ستادهای نماز جمعه سراسر کشور، ۱۳۸۱/۵/۵). از آنجاکه تأمین امنیت غذایی اولویتی مهم و راهبردی برای هر کشوری است و با توجه به تأکید بنیان‌گذار جمهوری اسلامی امام خمینی (ره) و رهبر انقلاب حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ضرورت تبیین دکترین، اهداف و سیاست‌ها در این حوزه از اهمیت بسیاری برخوردار است. از سوی دیگر به‌منظور دستیابی به این هدف، نسخه‌برداری و پیاده‌سازی تجربیات موفق راهبردی سایر کشورها نیز بدون انطباق با مبانی ارزشی قابلیت اجرایی ندارد. اصولاً تجویزها و راهبردهای پیشنهادی غربی بر اساس تئوری‌های «نابرابری»، «انسجام» و نظیر آن‌ها، در حالت خوش‌بینانه تمام متغیرهای جامعه ما را تبیین نمی‌نماید و هدف‌گذاری مسائل با این الگوها ما را به نتیجه مطلوب موردنظر نمی‌رساند. از این رو، الگوهای غربی قابلیت استفاده مستقیم در کشور ما را ندارند بر همین اساس گفتمان غالب جمهوری اسلامی ایران بر پایه اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) شکل گرفته است و ریشه در آموزه‌های دینی و اسلام ناب محمدی دارد. مسئولان و کارگزاران نظام همواره آرا، نظرات و رهنمودهای ولایت‌فقیه در تصمیم‌گیری‌ها و راهبردی امور کشور در حوزه امنیت غذایی بهره‌برده‌اند اما عدم تدوین این آرا و نظرات در حوزه امنیت غذایی و اصول مربوطه در قانون اساسی بر کم و کیف تحقق این امر تأثیرگذار بوده است. با این شرایط، مسئله پژوهش حاضر نبود دکترین، اهداف و سیاست‌گذاری مشخص در حوزه امنیت غذایی در ایران است.

مبانی نظری و همچنین یافته‌های حاصل از نتایج مطالعات اکتشافی این پژوهش می‌تواند پاسخگوی دغدغه‌های موجود در حوزه امنیت غذایی باشد و در فرآیندهای برنامه‌ریزی در سطوح راهبردی و عملیاتی، تصمیم‌گیران را ترغیب می‌نماید که با توجه به اصول و عناصر متناسب با

۴۰ فصلنامه امنیت ملی، سال هفتم، شماره بیست و چهارم، تابستان ۱۳۹۶

مقتضیات بومی، اولویت‌ها را انتخاب و برای اجرایی کردن آن اقدام نمایند.

سؤال و هدف تحقیق: سؤال تحقیق حاضر این است که چرا دکتربین در حوزه امنیت غذایی در ایران وجود ندارد؟ همچنین بخشی از سؤالات فرعی تحقیق این است که محورهای گفتمان ولایت‌فقیه در حوزه دکتربین، هدف‌گذاری و سیاست‌گذاری امنیت غذایی کدام است؟ محورها و رویکردهای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سایر اسناد بالادستی در حوزه امنیت غذایی کدام است؟

هدف اصلی تحقیق شناخت دکتربین جمهوری اسلامی ایران بر اساس آرا و نظرات ولایت‌فقیه و قانون اساسی است. حقوقی که با عنوان نیازهای پایه‌ای خانوار در یک اجتماع به افراد داده می‌شود، «امنیت غذایی» از مهم‌ترین نیازهای فردی است که مسئولیت تأمین آن به عهده دولت‌هاست. از زمان برگزاری کنفرانس جهانی غذا در سال ۱۹۷۴ تفکر امنیت غذایی شکل گرفته، تکامل یافته و به صورت‌های گوناگون و متنوع تعریف شده است به طوری که طبق یکی از آمارهای ارائه‌شده، قریب به ۲۰۰ تعریف برای این واژه وجود دارد که دسترسی به کالاهای اصلی غذایی در سطح جهانی به منظور بهبود مستمر مصرف غذا و خشتی کردن اثرات ناشی از نوسانات تولید و قیمت آن، اطمینان از بالاتر بودن مصرف غذای مردم از حداقل استاندارد، توان دستیابی به هدف‌های سالانه مصرف و رهایی همگی مردم جهان از محرومیت‌های غذایی در تمام اوقات از مهم‌ترین این تعاریف هستند (ماکسول، ۱۹۹۹: ۲۱).

در یک تعریف پذیرفته‌شده، امنیت غذایی وضعیتی است که مردم دسترسی مطمئن به مقدار کافی غذای سالم و مغذی برای رشد و توسعه و زندگی سالم و فعال داشته باشند (FAO, 2008). سازمان ملل متحد پس از کنفرانس جهانی غذا در سال ۱۹۷۴ امنیت غذایی را عرضه مستمر کالاهای غذایی اصلی در سطح جهانی به منظور بهبود مداوم مصرف غذا و خشتی کردن اثرات نامطلوب نوسانات تولید و قیمت آن تعریف کرد (قاسمی، ۱۳۷۳: ۱۵). همچنین بنا بر تعریف اجلاس جهانی غذا در سال ۱۹۹۶ امنیت غذایی یعنی این که همه مردم در تمامی ایام به غذای کافی، سالم و مغذی دسترسی فیزیکی و اقتصادی داشته باشند و غذای در دسترس نیازهای یک رژیم تغذیه‌ای سازگار با ترجیحات آنان را برای یک زندگی فعال و سالم فراهم سازد (نوری نائینی، ۱۳۸۷: ۱۱۰).

از میان تعاریف ارائه‌شده در جهان «دسترسى تمام مردم به غذای کافی در تمام اوقات به منظور زندگی سالم و فعال» - که در سال ۱۹۸۶ ارائه و در کنفرانس بین‌المللی تغذیه در سال ۱۹۹۲ مورد

تأکید قرار گرفت و در اسناد مختلف نیز به آن استناد می‌شود جامع‌ترین تعریف تاکنون است. نکته مهم در این تعریف مطلوب، کاربرد آن در سطح بین‌المللی، ملی و خانواده است. با توجه به این تعریف کلیه بخش‌های مربوط به داده‌های کشاورزی و بخش‌های ستانده‌های کشاورزی یعنی مجموع بخش اقتصاد مواد غذایی، مسئولیت جوابگویی به نیازهای غذایی جامعه را به عهده‌دارند. به عبارت دیگر بخش تولید، فرآوری و پخش و توزیع به‌طور مشترک مسئول تأمین غذای جامعه خواهند بود (Schmalwasser and Schidlowski, 2006).

بر اساس آنچه مطرح شد امنیت غذایی هنگامی تأمین می‌شود که خطر دسترسی مردم به غذای موردنیاز آن‌ها برای زندگی سالم و فعال پایین باشد یعنی تمام مردم به غذای کافی موردنیاز برای زندگی سالم دسترسی داشته باشند و خطر ناچیزی دسترسی آن‌ها به مواد غذایی سالم و کافی را تهدید کند؛ امنیت غذایی در حقیقت بنیان یک جامعه توسعه‌یافته و عنصر اصلی سلامت فکری، روانی و جسمی اعضای آن است و این در حالی است که طبق توصیه‌های سازمان خواربار جهانی، بر ضرورت اتخاذ سیاست‌های ملی امنیت غذایی توسط دولت‌ها برای تضمین کیفیت و سلامتی غذای قابل عرضه به شهروندان از طریق برقراری معیارهای ملی ایمنی تأکید شده است (مبینی دهکردی و رهبر، ۱۳۸۳).

امنیت غذایی از دیدگاه اسلام

در دین مبین اسلام بر اساس تعالیم کتاب آسمانی توجه زیادی به امنیت غذایی از چرخه تولید تا مصرف شده است. بنا بر مطالعات آیات قرآن کریم می‌توان نتیجه گرفت که امنیت غذایی از نگاه قرآن کریم بین امنیت غذایی در جامعه آرمانی اسلامی و بهشت توصیف شده دسترسی دائم به غذا باید همیشگی باشد، مسلمانان بایستی در مورد دسترسی به غذا در آینده نیز اطمینان خاطر داشته باشند، جامعه اسلامی می‌تواند از انواع غذا و محصولات کشاورزی بهره‌مند گردد به شرط آنکه طیب و حلال باشند (تنوع تغذیه)، مسلمانان نباید در تأمین مواد غذایی به غیرمسلمانان وابسته باشند و در نهایت اینکه ایجاد امنیت غذایی در جامعه اسلامی زمینه‌ساز توسعه فرهنگ دینی خواهد بود به شرط آنکه تمامی افراد جامعه به‌صورت عادلانه به غذا دسترسی داشته و مصرفی بدون اسراف داشته باشند. در مجموع بر اساس تعاریف مختلف «هم از دیدگاه اسلام و سایر دیدگاه‌ها» مفاهیم اصلی در امنیت غذایی عبارتند از: غذای کافی^۱، دسترسی^۲، امنیت^۱، زمان^۱، زندگی سالم و فعال^۳

1- adequate

2- access

اندیشه‌ها، آراء، نظرات و رهنمودهای ولایت فقیه درباره امنیت غذایی

تحلیل محتوا و بررسی سخنرانی‌ها و اسناد موجود نشان می‌دهد دقت نظر و توجه امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به مقوله امنیت غذایی صرفاً به ابعاد راهبردی و کلان موضوع محدود نبوده و در بیانات ایشان بارها به ابعاد عملیاتی و الزامات اجرایی این موضوع هم توجه شده است که از آن جمله می‌توان به لزوم جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهرها به‌عنوان یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر برای توسعه کشاورزی، اهمیت تبلیغات و ترویج، موضوعات مرتبط با مکانیزاسیون کشاورزی و... اشاره کرد.

باین حال دسته‌بندی اولویت‌ها، برنامه‌ها و سیاست‌های حوزه‌های کشاورزی و در مجموع تبیین اهمیت امنیت غذایی از منظر ولایت فقیه (حضرت امام خمینی «ره» و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ذیل دکترین، اهداف و سیاست‌ها با مراجعه به نخبگان و تأیید آن‌ها صورت گرفته است.

در منظومه فکری بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نگاه به کشاورزی به‌عنوان پایه و اساس توسعه و محور اصلی خودکفایی اقتصادی کشور، ضرورت توجه به عرصه تولید مایحتاج غذایی کشور به‌عنوان یک تکلیف شرعی، تبلیغات برای ترویج و توسعه کشاورزی، برنامه‌ریزی برای رونق کشاورزی و جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهرها توجه به سلامت مواد غذایی و اهمیت پیشگیری نسبت به درمان، به کار انداختن صحیح نیروی کشاورزان برای ایجاد یک کشاورزی سالم، ترویج کشاورزی مبتنی بر اصول علمی، توجه به نیروی انسانی فعال در بخش کشاورزی، برخورداری جامعه از امنیت غذایی و به‌ویژه خودکفایی در محصولات استراتژیک یک ضرورت قطعی جامعه، نظام و دولت، داشتن رویکرد نظام‌مند مبتنی بر یک تقسیم‌کار ملی از مهم‌ترین اولویت‌های مقوله امنیت غذایی محسوب می‌شود. همچنین از منظر گفتمان ولایت فقیه در شرایطی که نظام اسلامی می‌خواهد با ابرقدرت‌ها و زورگوها و چپاولگرهای دنیا مقابله کند، باید اساسی‌ترین و اصلی‌ترین نیاز مردم و کشور، یعنی امر تغذیه به نقطه‌ی اطمینان‌بخش و باثباتی برسد. داشتن سیاست‌ها ثابت، ماندگار و پیگیری شده یکی از

محورهایی است که در این گفتمان به‌عنوان شرط لازم تحقق امنیت غذایی در کشور همواره مورد تأکید قرار داده‌اند. باید علم و تجربه و امکانات فنی و استفاده‌ی بهینه از موجودی طبیعی و انسانی باحساس مسئولیت و ابتکار و پیگیری و دلسوزی ترکیب شود تا اهداف موردنظر در بخش توسعه پایدار کشاورزی و امنیت غذایی در کشور محقق شود اصلاح الگوی مصرف و پرهیز از اسراف هم در بخش منابع غذایی و هم در بخش منابع آب کشور یکی دیگر از محورهایی است که به‌کرات مورد تأکید قرار داده‌اند و تحقق الگوی مصرف مناسب و پرهیز از اسراف و تبذیر را به‌عنوان یکی از محورهای اصلی تحقق چشم‌انداز کشور در بخش امنیت غذایی مطرح نموده‌اند (Khamenei.ir.1393).

اسناد و قوانین بالادستی مرتبط با امنیت غذایی در جمهوری اسلامی ایران

با اتمام جنگ تحمیلی، برنامه پنج‌ساله اول توسعه کشور به مجلس شورای اسلامی تقدیم شد. رویکرد برنامه اول به موضوع روستا و کشاورزی به مقوله‌ای چالش‌برانگیز در بین کارشناسان تبدیل شده بود. در پی آن طرفداران نظریه اتکا به کشاورزی در اقتصاد ملی، در تدوین و تصویب برنامه دوم در دولت و مجلس تلاش کردند تا این مسیر تداوم یابد؛ اما تعامل و تقابل نظریه‌ها عمیق‌تر و به برنامه سوم نیز کشیده شد. توجه به بخش کشاورزی و روستا در راهبردها و سیاست‌های برنامه چهارم توسعه به شکل ویژه‌ای در ساختار کلی و اجزای برنامه چهارم به‌منصه ظهور رسید. بر اساس رویکرد نظارت راهبردی، مؤلفه‌ها و شاخص‌های اعتبارسنجی، پیش‌فرض‌های تدوین استراتژی‌های فوق و همچنین مؤلفه‌ها و شاخص‌های ارزیابی اثربخشی ناشی از اجرای این استراتژی‌ها، طراحی و تبیین شد و مورد تجزیه و تحلیل کیفی و کمی قرار گرفت. مهم‌ترین اسناد و قوانین مرتبط با حوزه امنیت غذایی در جمهوری اسلامی ایران عبارت‌اند از:

۱- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

۲. سند چشم‌انداز بیست‌ساله

۳. سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی

۴. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

۵. سیاست‌های بخش کشاورزی در برنامه‌های اول تا چهارم توسعه

نتایج تحقیقات گذشته از متن و محتوای برنامه‌های اول تا چهارم نشان می‌دهد که ده محور اساسی شامل خودکفایی در تولید محصولات اساسی، رشد اقتصادی و اشتغال‌زایی در بخش

۴۴ فصلنامه امنیت ملی، سال هفتم، شماره بیست و چهارم، تابستان ۱۳۹۶

کشاورزی، سازماندهی و مدیریت آب در بخش کشاورزی، حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری از منابع طبیعی و ذخایر گیاهی و دامی، حمایت از تولید و تولیدکنندگان بخش کشاورزی، توسعه منابع انسانی و فناوری در بخش کشاورزی، توسعه صنایع تبدیلی، تکمیلی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی، اصلاح سیاست‌گذاری مدیریت در بخش دولتی و بخش غیردولتی بخش کشاورزی، حفاظت از محیط‌زیست در بخش کشاورزی و ارتقای امنیت غذایی در کشور، همواره دغدغه‌های اصلی سیاست‌گذاران و تنظیم‌کنندگان برنامه‌های بخش کشاورزی در چهار برنامه توسعه بوده گر چه به تناسب شرایط محیطی، تعدادی از موارد در برخی از برنامه‌ها از منظر عمل مورد تأکید و توجه بیشتر و برخی نیز در برنامه‌ها مورد بی‌توجهی قرار گرفته است (پالوج و جیران، ۱۳۸۹: ۶).

روش‌شناسی تحقیق: با توجه به این‌که پژوهش حاضر در صدد تبیین دگرترین، اهداف و سیاست‌ها حوزه امنیت غذایی بر اساس اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و عامل افزایش دانش موجود نسبت به موضوع تحقیق می‌باشد، توسعه‌ای است. همچنین از آن جهت که نتایج تحقیق در راستای مدیریت راهبردی این حوزه کاربرد دارد از نوع کاربردی است. در این تحقیق که از نوع کیفی و مبتنی بر تکنیک مطالعات اسنادی است تمامی بیانات و مکتوبات امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و در مرحله بعد قانون اساسی، چشم‌انداز، سیاست‌های ابلاغی و سایر اسناد بالادستی با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جامعه آماری تحقیق: کلیه بیانات و مکتوبات حضرت امام خمینی (ره)، آیت‌الله خامنه‌ای در رابطه با حوزه امنیت غذایی و همچنین اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سایر اسناد بالادستی جزء جامعه آماری اسنادی پژوهش حاضر است.

روایی و پایایی تحقیق: به منظور دقت بیشتر در مراحل مختلف تحلیل، در هر مرحله از نظر دو گروه خبره استفاده گردید. در رابطه با تعاریف عملیاتی با دو گروه از خبرگان توافق حاصل و در پایان مجموعه یافته‌ها در خصوص آراء و اندیشه‌های ولایت‌فقیه و محورها و رویکردهای قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی در زمینه امنیت غذایی در اختیار دو گروه از خبرگان زیر قرار گرفت و توسط آنان مورد تأیید قرار گرفت. گروه الف) خبرگان آشنا به علوم اسلامی و انسانی و افرادی با تحصیلات حوزوی و سابقه‌ی تدریس در حوزه و گروه ب) خبرگان در زمینه مدیریت از جمله

← رویکرد امنیت غذایی جمهوری اسلامی ایران از منظر ولایت فقیه و قانون اساسی ۴۵

پژوهشگران گروه مدیریت دانشگاه تهران، اساتید دانشگاه علامه و دانشگاه آزاد تهران مرکز بودند. برای افزایش دقت و بالا بردن اعتبار پژوهش، مؤلفه‌های مربوط آراء و اندیشه‌های ولایت فقیه و محورهای و رویکردهای قانون اساسی و سایر اسناد در زمینه امنیت غذایی چندین بار در اختیار خبرگان گروه (الف) و (ب) قرار گرفت.

تحلیل محتوای کیفی: در این مرحله با استفاده از تحلیل محتوای کیفی، کلیه فرمایشات، نظرات و مکتوبات حضرت امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در رابطه با امنیت غذایی استخراج شده است. دیدگاه مقام معظم رهبری درباره امنیت غذایی شامل فرمایشات معظم له در دیدارهای عمومی و تخصصی، خطبه‌های نماز جمعه، پیام‌ها، سیاست‌های ابلاغی کلی و احکام انتصاب بوده که در پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار ایشان و لوح فشرده حدیث ولایت آمده است.

جدول ۱: مقولات و مفاهیم استخراج شده از فرمایشات حضرت امام خمینی (ره) در حوزه امنیت غذایی

مقوله	مفهوم	گزاره
دکترین	کشاورزی، رکن اصلی توسعه	ایران کشوری است که باید کشاورزی‌اش اساس همه کارها باشد. آن عده‌ای که می‌گویند از نظر کشاورزی نمی‌شود خودکفا شد، اطلاع دقیق ندارند
دکترین	استقلال و کاهش وابستگی	کشاورزان در هر کشوری که مثل کشور ما باشد، اصل در امور هستند.
دکترین	احیای کشاورزی	مهم‌ترین کار «احیای کشاورزی» است. امروز احتیاج به عمل است؛ نه به قول. ما باید همه عمل بکنیم و مهم‌ترین عملی که باید در ایران انجام بگیرد قضیه احیای کشاورزی است
سیاست‌ها	حفظ و نگهداشت نیروی انسانی	امر خانه‌سازی برای مستضعفین می‌بایست از روستاها آغاز شود تا نه تنها جلوی مهاجرت بی رویه روستاییان به شهرها گرفته شود، بلکه عده‌ای که قبلاً مهاجرت نموده‌اند با توجه به تسهیلاتی که فراهم خواهد آمد، به قطب‌های کشاورزی جذب شوند

مقوله	مفهوم	گزاره
سیاست‌ها	رویکرد توسعه‌ای	و من امیدوارم که باهمت همه اقشار- نمی‌تواند یک قشر این کارها را انجام بدهد- همه اقشار باید باهم متحد بشوند، روحانیون باید باهم باشند، ارتشی‌ها همه باید باهم باشند، ملت با ارتش باروحانی، همه باید باهم باشند و باهم این کار را انجام بدهند
سیاست‌ها	صادرات	کشاورزی این مملکت که باید علاوه بر اینکه اداره خود مملکت را بکند، صادرات هم داشته باشد.
سیاست‌ها	مشارکت دولت	در امر زراعت، هم دولت باید کمک کند و هم مردم باید به هم کمک کنند و هم کار بکنند مردم. مردم باید مشغول کار بشوند.
هدف‌گذاری	مکانیزاسیون	ما کشاورزی خود را مکانیزه خواهیم کرد و دولت اسلامی موظف است که آنچه را زارعین احتیاج دارند به بهترین وجه در اختیار آنان بگذارد.
هدف‌گذاری	تبلیغات	تبلیغات لازم است؛ یعنی اشخاصی که در رأس هستند، اشخاصی که مردم از آن‌ها اطاعت می‌کنند و مردم را هدایت می‌کنند، این‌ها باید مردم را وادار کنند به اینکه کشاورزی را از سر بگیرند و کشاورزی را به صورت اول ان شاء الله یا بهتر درآورند
هدف‌گذاری	مدیریت اراضی	در امر احیای اراضی و مهار آب‌ها و ایجاد سدها و تشویق کشاورزان و دامداران و استفاده هر چه بیشتر از نعمت‌های بیکران الهی در طبیعت تلاش نمایند که مطمئناً خودکفایی در کشاورزی مقدمه‌ای است برای استقلال و خودکفایی در زمینه‌های دیگر
هدف‌گذاری	سلامت غذایی	کشاورزی که می‌کنند در این برهه از زمان باید اکثرش و قسم مهمش این چیزهایی باشد که غذای ملت را اداره می‌کند مثل گندم، برنج، جو، عدس و امثال این‌ها. از چیزهایی که «موادی که» مضر است یا نافع نیست خودداری بکنند
هدف‌گذاری	رفع محرومیت در روستاها	ان شاء الله جهاد سازندگی بتواند محرومیت‌هایی را که روستاییان دارند به تدریج رفع نماید. جهاد هم خوب عمل کرده است. وقتی دست در دست یکدیگر دهید انشاء الله تمامی کارها به صورت خوبی انجام می‌گیرد

جدول ۲: مقولات و مفاهیم استخراج‌شده از فرمایشات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه امنیت غذایی

مقوله	مفهوم	گزاره
دکترین	اقتدار ملی	اگر یک ملت به دست خود و با ابتکار و نیروی خود، تولید و مصرف کند و حتی بتواند شعاع مصرف تولیدات خود را در بیرون مرزهایش گسترش دهد، به مفهوم خاص و مهمی از اقتدار دست خواهد یافت
دکترین	خودکفایی	پایه‌ی اول خودکفایی، خودکفایی در امور تغذیه‌ی مردم است
دکترین	ظرفیت‌سازی	کشاورزی، پایه و زیربنا و اساس است. این کار، مقدماتی دارد؛ باید این مقدمات را طی و اجرا کرد.
دکترین	بسیج همگانی و رویکرد جهادی	کارهای بزرگ، به همت‌های بزرگ و به ایمان‌های عمیق-ایمان به کار، ایمان به مردم و پشت سر و مهم‌تر از همه‌ی این‌ها، ایمان به خداوند و پاداش الهی- احتیاج دارد و یک کار جهادی لازم است؛ جهاد یعنی همین. اگر بخواهیم کشاورزی سروسامان واقعی پیدا کند، باید این جهاد را انجام دهیم
دکترین	امنیت آب	نوع آبیاری کشاورزی ما هم یک نوع مسرفانه است و آب را هدر می‌دهیم. وظیفه‌ی مسئولین و دست‌اندرکاران این بخش است که به این مسئله به‌طور ویژه توجه کنند!
دکترین	رویکرد علمی	امروز دیگر آن روزی نیست که یک کشاورز در طول سی، چهل سال همیشه روی یک قسمت از زمین کار کند و یک‌مشت گندم به دست بیاورد؛ نخیر، امروز فنون جدید، دانش‌های جدید، تجربه‌های جدید وارد میدان شده‌اند.
دکترین	رویکرد علمی	یکی از موارد اسراف، اسراف در آب است؛ نه فقط آبی که مصرف شُرب در خانه‌ها می‌شود، نوع آبیاری کشاورزی ما هم یک نوع مسرفانه است و آب را هدر می‌دهیم. وظیفه‌ی مسئولین و دست‌اندرکاران این بخش است که به این مسئله به‌طور ویژه توجه کنند! پس به مسئله‌ی اسراف- هم در مسئله‌ی آب و هم در مسائل دیگر- باید بااهمیت نگاه کنند

مقوله	مفهوم	گزاره
دکترین	رویکرد علمی	اگرچه ازلحاظ آب کمبود داریم، اما با روش‌های علمی، با پیگیری و با صرفه‌جویی، همین نزولات آسمانی که امروز در کشور ما وجود دارد، به فضل الهی کافی است چهار برابر جمعیت کنونی امروز ایران را ازلحاظ مواد غذایی بی‌نیاز از دیگران کند
دکترین	اصلاح الگوی تولید و مصرف	در بند (۴- ۱۹) نامه‌ای که در سال ۱۳۸۷ جهت ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه توسط معظم له ابلاغ می‌شود اصلاح الگوی تغذیه جامعه با بهبود ترکیب و سلامت مواد غذایی مورد تأکید قرار می‌گیرد
سیاست‌ها	اصلاح نظام قیمت‌گذاری	تأکید بر اصلاح نظام قیمت‌گذاری در بند (۱- ۳۵) سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه که توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شده است
سیاست‌ها	سرمایه‌گذاری در روستا	اگر بخواهیم کشورمان به‌طور نسبی به استغناء و خودکفایی و بی‌نیازی از دیگران نائل شود، باید در روستاها سرمایه‌گذاری کنیم و زحمت بکشیم.
سیاست‌ها	رویکرد میان بخشی	این نگاه- همان‌طور که گفتیم- در دانشگاه، در بخش‌های دانشگاهی مربوط به کشاورزی، در تنظیم درس‌ها، در گرفتن دانشجو، در پرداختن به استاد، اثر می‌گذارد، تا بقیه‌ی خدمات گوناگونی که دولت می‌تواند به کشاورزان بدهد؛ مانند آنچه مربوط به بانک‌هاست، آنچه که مربوط به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی است، آنچه که مربوط به خود وزارت جهاد کشاورزی است
هدف‌گذاری	توانمندسازی	جوان‌ها وارد بشوند، آموزش‌های لازم را بگیرند، آن‌هایی که می‌توانند، تحصیلات لازم را درزمینه‌ی خاک، آب و مسائل گوناگون کشاورزی ببینند، بعد، به جان این سرزمین پُربرتکت بیفتند و برکات الهی را از آن استخراج کنند؛ این کار ممکن است. دستگاه‌های دیگر هم البته باید کمک کنند.
هدف‌گذاری	ثبات در سیاست‌گذاری	برای نیل به اهداف، یکی از اساسی‌ترین کارها این است که در باب کشاورزی و محصولات کشاورزی، سیاست‌ها ثابت، ماندگار و پیگیری شده باشد و به مسائل تولیدکنندگان کشاورزی رسیدگی شود.

جدول ۳: مقولات، مفاهیم و مضامین استخراج‌شده از محورها و رویکردهای قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی

ابعاد	مفهوم	گزاره
دکترین	استقلال اقتصادی و خودکفایی	اصل ۴۳ بند ۹ - تأکید برافزایش تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی که نیازهای عمومی را تأمین کند و کشور را به مرحله خودکفایی برساند و از وابستگی برهاند
دکترین	تأمین نیازهای اساسی	در اصل ۴۳ به ضوابط نه‌گانه‌ای اشاره شده است که اقتصاد جمهوری اسلامی ایران باید بر اساس آن استوار باشد تا استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او، تأمین شود.
سیاست	اصلاح الگوی مصرف	اصلاح فرهنگ مصرف فردی، اجتماعی و سازمانی، ترویج فرهنگ صرفه‌جویی و قناعت و مقابله با اسراف، تبذیر، تجمل‌گرایی و مصرف کالای خارجی با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی و هنری و رسانه‌ها به‌ویژه رسانه ملی (سیاست‌های کلی نظام در حوزه اصلاح الگوی مصرف)
سیاست	امنیت آب	ایجاد نظام جامع مدیریت در کل چرخه آب بر اساس اصول توسط پایدار و آمایش سرزمین در حوضه‌های آبریز کشور (سیاست‌های کلی نظام در بخش آب)
سیاست	ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت	ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان، کشاورزان و عشایر، توسعه پایدار روستاها و مناطق کشاورزی و رفع فقر با تقویت زیرساخت‌های مناسب تولید و تنوع‌بخشی و گسترش فعالیت‌های مکمل و اقتصادی به‌ویژه صنایع تبدیلی و روستایی و خدماتی نوین (سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی)
سیاست	توسعه پایدار کشاورزی	توسعه پایدار کشاورزی با حفاظت از منابع طبیعی پایه و صیانت و توانمندسازی منابع انسانی (سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی)
سیاست	هدفمندی یارانه‌ها	تخصیص یارانه هدفمند به بخش کشاورزی در جهت تحقق خودکفایی، حمایت از ساخت زیربناها، مراعات معیارهای زیست‌محیطی، قابلیت انعطاف در شرایط محیطی مختلف و ارتقاء قدرت رقابت در بازارهای داخلی و بین‌المللی (سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی)
سیاست	نوسازی زیرساخت‌ها و نظام تولید	گسترش زیرساخت‌ها و ایجاد انگیزه برای جذب و توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی با پوشش مناسب بیمه، کاهش احتمال زیان تولید، اجرای سیاست‌های حمایتی و متعادل کردن سطح سودآوری کشاورزی با سایر بخش‌های اقتصادی (سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی)
هدف‌گذاری	اصلاح ساختار	اصلاح ساختار و نظام بهره‌برداری بخش کشاورزی با تشویق کشاورزان به رعایت اندازه‌های فنی - اقتصادی واحدهای تولیدی متناسب با نوع فعالیت و شرایط مختلف اجتماعی، اقتصادی و اقلیمی کشور (سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی)

ابعاد	مفهوم	گزاره
هدف گذاری	ارتقای بهره‌وری	ارتقاء بهره‌وری از آب در تولید محصولات کشاورزی و استفاده علمی و بهره‌برداری بهینه از سایر نهاده‌های تولید (سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی)
هدف گذاری	ایجاد ذخایر راهبردی	تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید (مواد اولیه و کالا) (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی)
هدف گذاری	تلاش همگانی	امنیت غذایی برای کشوری بزرگ، پُرجمعیت و دارای هدف‌های بلند، بسیار مهم است لذا بخش کشاورزی و دامداری ما یک بخش ویژه و استثنایی است و همه باید برای آن تلاش کنند (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی)
هدف گذاری	اصلاح نظام بازار	حمایت مؤثر از ساماندهی فرآیند تولید و اصلاح نظام بازار محصولات کشاورزی باهدف بهبود رابطه مبادله بخش با سایر بخش‌ها، افزایش بهره‌وری، کاهش هزینه‌های تولید، رعایت قیمت تمام‌شده محصولات اساسی، (سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی)

دکترین امنیت غذایی ج.ا.ا از منظر ولایت فقیه

از منظر امام خمینی (ره)، دکترین امنیت غذایی دارای پنج محور اصلی است: عدالت اجتماعی، استقلال و کاهش وابستگی به بیگانگان، توسعه و احیای کشاورزی، اصلاح الگوی مصرف و توجه به کشاورزی به‌عنوان رکن اصلی توسعه

دکترین امنیت غذایی از منظر حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مبتنی بر ضرورت توجه به اقتدار ملی، اتخاذ رویکرد علمی به کشاورزی و ظرفیت‌سازی در این زمینه است. همچنین توجه به امنیت آب و اصلاح الگوی تغذیه و مصرف از جمله مؤلفه‌های دکترین امنیت غذایی از منظر حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) محسوب می‌شود.

سیاست گذاری امنیت غذایی ج.ا.ا از منظر ولایت فقیه

از منظر امام خمینی (ره) در سیاست گذاری امنیت غذایی سرمایه گذاری در روستاها، اتخاذ رویکرد میان بخشی، اصلاح نظام قیمت گذاری و صنعتی شدن کشاورزی باید مورد توجه قرار بگیرد و در عین حال ثبات در سیاست گذاری، اتخاذ رویکرد بلندمدت در سیاست‌ها و پیگیری مستمر آن‌ها ملاک عمل باشد. مؤلفه‌هایی که در سیاست گذاری امنیت غذایی از منظر حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مورد تأکید قرار می‌گیرد، مبتنی بر شش مؤلفه‌ی اصلاح نظام قیمت گذاری، سرمایه گذاری در روستاها، کشاورزی صنعتی، اتخاذ رویکرد میان بخشی، آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی فعال در بخش کشاورزی قابل تحلیل می‌باشد.

هدف‌گذاری امنیت غذایی ج.ا.ا از منظر ولایت فقیه

در هدف‌گذاری امنیت غذایی از منظر گفتمان امام خمینی (ره) موضوعاتی چون اصول صحیح کشاورزی، مکانیزاسیون، ساماندهی واردات تجهیزات و ماشین‌آلات، تشویق کشاورزان، تبلیغات مناسب، مدیریت اراضی مقابله با آلودگی غذایی و... باید مورد توجه قرار بگیرد. همچنین کشاورزی صنعتی، طرح‌های جامع توسعه روستایی، توسعه زیرساخت‌ها، استانداردهای تولیدات، ارتقای کیفیت تولید و توجه به معیشت و بهبود سطح درآمد روستاییان و کشاورزان بخشی از مؤلفه‌هایی است که در هدف‌گذاری امنیت غذایی از منظر حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بر آن‌ها تأکید شده است.

امنیت غذایی ج.ا.ا از منظر قانون اساسی و اسناد بالادستی

همانند تحلیل نظرات حضرت امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، محورها و رویکردهای قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی به روش داده بنیاد مورد تحلیل قرار گرفت. از منظر قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی نظام اهم مؤلفه‌های مرتبط با دکترین امنیت غذایی جمهوری اسلامی شامل استقلال اقتصادی، خودکفایی، ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و منع اسراف و تبذیر می‌باشد.

همچنین سیاست‌گذاری امنیت غذایی از منظر قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی بر پنج محور اصلاح الگوی مصرف، نوسازی نظام تولید، ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت، توسعه پایدار روستایی و توجه هم‌زمان به امنیت آب متمرکز است.

ایجاد ذخایر راهبردی، افزایش بهره‌وری، بهبود کیفیت مواد و فراورده‌های غذایی، کاهش هزینه‌های تولید، توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی و سیاسی آب و اصلاح نظام بازار هم از مهم‌ترین هدف‌گذاری‌های امنیت غذایی از منظر قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی نظام محسوب می‌شود. با توجه به هدف تحقیق، در زیر مهم‌ترین به‌صورت ترکیبی مؤلفه‌ها و شاخص‌های دکترین، سیاست‌گذاری و هدف‌گذاری امنیت غذایی از منظر گفتمان ولایت فقیه، قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی آورده می‌شود.

برای بررسی و تبیین موضوع تحقیق به تحلیل کمی و کیفی مجموعه بیانات، پیام‌ها و مصاحبه‌های حضرت امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، رویکردهای قانون اساسی و اسناد بالادستی نظام در حوزه امنیت غذایی پرداختیم. برای انجام تحلیل محتوای کیفی نرم‌افزار

۵۲ فصلنامه امنیت ملی، سال هفتم، شماره بیست و چهارم، تابستان ۱۳۹۶

(maxqda) مورد استفاده قرار گرفته است. جهت تحلیل اطلاعات گردآوری شده، با استفاده از نرم افزار، کدها و مفاهیم حاصل از تحلیل اطلاعات گردآوری شده را بر اساس فرآیند نظریه مبنایی در محورهای دکتربین، اهداف، سیاست‌ها به دست آوردیم.

بر این اساس از منظر گفتمان امام خمینی (ره) دکتربین غذایی دارای پنج محور اصلی است: عدالت اجتماعی، استقلال و کاهش وابستگی به بیگانگان، توسعه و احیای کشاورزی، اصلاح الگوی مصرف و توجه به کشاورزی به عنوان رکن اصلی توسعه محورهای اصلی این دکتربین را تشکیل می‌دهند. از منظر گفتمان امام خمینی (ره) در سیاست‌گذاری امنیت غذایی سرمایه‌گذاری در روستاها، اتخاذ رویکرد میان بخشی، اصلاح نظام قیمت‌گذاری و صنعتی شدن کشاورزی باید مورد توجه قرار بگیرد و در عین حال ثبات در سیاست‌گذاری، اتخاذ رویکرد بلندمدت در سیاست‌ها و پیگیری مستمر آن‌ها ملاک عمل باشد.

همچنین موضوعاتی چون آموزش اصول صحیح کشاورزی، تشویق کشاورزان، ترویج و اطلاع‌رسانی صحیح، مکانیزاسیون، استفاده از نهادهایی چون جهاد سازندگی برای رفع محرومیت، مدیریت اراضی و توجه به سلامت غذایی و مقابله با آلودگی غذایی باید به عنوان مهم‌ترین اهداف امنیت غذایی مدنظر قرار گیرد.

همانند تحلیل فرمایشات حضرت امام خمینی «ره»، بیانات و مکتوبات امام خامنه‌ای نیز به روش داده بنیاد مورد تحلیل قرار گرفت. دکتربین امنیت غذایی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مبتنی بر ضرورت توجه به اقتدار ملی، اتخاذ رویکرد علمی به کشاورزی و ظرفیت‌سازی در این زمینه شکل گرفته است. همچنین توجه به امنیت آب و اصلاح الگوی تغذیه و مصرف از جمله مؤلفه‌های دکتربین امنیت غذایی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) محسوب می‌شود. بر اساس یافته‌های تحقیق شش مؤلفه اصلاح نظام قیمت‌گذاری، سرمایه‌گذاری در روستاها، کشاورزی صنعتی، اتخاذ رویکرد میان بخشی، آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی فعال در بخش کشاورزی قابل تحلیل است.

بر اساس یافته‌های تحقیق، از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مؤلفه‌هایی کشاورزی صنعتی، اجرای طرح‌های جامع توسعه روستایی، بهبود فرایند توزیع و حذف واسطه‌ها، اصلاح قیمت تعرفه‌گذاری، توسعه زیرساخت‌ها و استانداردسازی تولیدات، افزایش کیفیت تولید و توجه به ارتقای کیفیت زندگی کشاورزان و بهبود سطح درآمد آنان مهم‌ترین اهداف امنیت غذایی باشد. همانند تحلیل فرمایشات حضرت امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) محورها و

♦ رویکرد امنیت غذایی جمهوری اسلامی ایران از منظر ولایت‌فقیه و قانون اساسی ♦ ۵۲

رویکردهای قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی به روش داده بنیاد مورد تحلیل قرار گرفته است. بر اساس نتایج حاصل از تحلیل کیفی، سیاست‌گذاری امنیت غذایی از منظر قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی در پنج محور قابل بررسی است. این محورها عبارت‌اند از اصلاح الگوی مصرف، نوسازی نظام تولید، ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت، توسعه پایدار روستایی و توجه هم‌زمان به امنیت آب. ایجاد ذخایر راهبردی، افزایش بهره‌وری، بهبود کیفیت مواد و فراورده‌های غذایی، کاهش هزینه‌های تولید، توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی و سیاسی آب و اصلاح نظام بازار اهداف اصلی امنیت غذایی از منظر قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی نظام محسوب می‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

- بر اساس یافته‌های حاصل از تحلیل کیفی داده‌ها در این پژوهش، آرا و نظرات ولایت‌فقیه در حوزه دکترین امنیت غذایی حائز شش رکن اصلی شامل عدالت اجتماعی، استقلال و کاهش وابستگی، کشاورزی به‌عنوان محور توسعه، اصلاح الگوی مصرف، اتخاذ رویکرد علمی، خودکفایی نسبی در تولید محصولات کشاورزی و توجه هم‌زمان به تأثیر امنیت آب بر امنیت غذایی است.

- یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که یکی از سیاست‌های مؤثر در تحقق امنیت غذایی در کشور بر اساس گفتمان ولایت‌فقیه، مشارکت همه‌جانبه و ظرفیت‌سازی از طریق اتخاذ یک رویکرد نظام-مند مبتنی بر تقسیم‌کار ملی و هماهنگی میان‌بخشی در این زمینه است. موضوع تبدیل ایران به صادرکننده محصولات غذایی به‌عنوان یکی دیگر از اهداف گفتمان ولایت‌فقیه در امنیت غذایی مورد تأکید است.

نتایج حاصل از تحلیل محتوای آرا و نظرات ولایت‌فقیه نشان می‌دهد شرط لازم برای تحقق این هدف توجه به اصلاح نظام قیمت‌گذاری است. از دیگر سیاست‌های مورد تأکید گفتمان ولایت‌فقیه، مسئله توجه به سرمایه‌گذاری در روستاهاست. در واقع، حفظ و نگهداشت نیروی انسانی در روستاها به‌عنوان یک سیاست مبنایی جهت تحقق شرایطی پایدار در تولید محصولات کشاورزی در گفتمان ولایت‌فقیه مورد تأکید قرار گرفته است.

- ارتقای سطح درآمد و کیفیت زندگی روستائیان، برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه‌های مختلف و ایجاد تسهیلات لازم، شرط لازم جهت تحقق برنامه‌های حفظ و نگهداشت نیروی انسانی محسوب می‌شود. نکته دیگری که از تحلیل محتوای این گفتمان به دست می‌آید ضرورت اتخاذ یک رویکرد میان‌بخشی برای پیشبرد اهداف سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی است.

به نحوی که این سرمایه‌گذاری‌ها باید مبتنی بر مشارکت هم‌زمان بخش دولتی و خصوصی در یک تقسیم‌کار ملی و با تأکید بر محصولات اصلی کشاورزی صورت پذیرد.

- بنا بر یافته‌های تحقیق و در پاسخ به سؤال فرعی مطرح‌شده در پژوهش حاضر که محورها و رویکردهای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و سایر اسناد بالادستی در حوزه امنیت غذایی کدام است؟ پس از بررسی و مطالعه قانون اساسی ج.ا.ا و سایر اسناد و مدارک بالادستی، از آن جمله سند چشم‌انداز، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور، سیاست‌های کلی و قوانین مصوب در خصوص امنیت غذایی مشخص شد که بر پایه‌ی قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی نظام اهم مؤلفه‌های مرتبط با دکتترین امنیت غذایی جمهوری اسلامی شامل: استقلال اقتصادی، خودکفایی، ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و منع اسراف و تبذیر است. قانون اساسی در راستای ضرورت استقلال اقتصادی، بر تأمین نیازهای اساسی را به‌منظور جلوگیری از سلطه اقتصادی دشمن تأکید می‌کند. در همین راستا، خودکفایی در علوم و فنون، صنعت و کشاورزی به‌عنوان شرط لازم برای تحقق استقلال اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است. همچنین در این دیدگاه نگرشی فراگیر به منع اسراف و تبذیر در تولید، توزیع و مصرف، نفی هرگونه تبعیض و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت در جامعه اسلامی به‌عنوان یکی از محورهای اصلی دکتترین امنیت غذایی وجود دارد.

- بنا بر نتایج حاصل از تحلیل، سیاست‌گذاری امنیت غذایی بر پایه‌ی قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی بر چند محور از جمله نوسازی نظام تولید، توسعه پایدار روستایی، ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت، ایجاد ذخایر راهبردی، اصلاح الگوی مصرف، افزایش بهره‌وری، توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی و سیاسی آب، توسعه پایدار کشاورزی و اصلاح نظام بازار متمرکز است.

- یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که خودکفایی در کشاورزی - که در دکتترین امنیت غذایی جمهوری اسلامی مورد تأکید می‌باشد - مقدمه‌ای برای استقلال و خودکفایی حوزه‌های دیگر است. از منظر دکتترین امنیت غذایی اگر در کشاورزی به خودکفایی نرسیم، نباید انتظار داشته باشیم در حوزه‌های دیگر مستقل شویم.

با توجه به اینکه بنا بر یافته‌های تحقیق، ارتقای سطح بهره‌وری یکی از اهداف مهم مؤثر در تحقق امنیت غذایی است، پیشنهاد می‌شود مؤلفه بهره‌وری در بخش تولید محصولات کشاورزی به‌عنوان مبنایی برای همه برنامه‌ریزی‌ها و سایر ارکان مدیریتی مورد توجه خاص قرار گیرد. همچنین تأکید بر استقرار نظام تسهیم منافع حاصل از بهره‌وری یکی از موضوعاتی است که نیازمند هدف‌گذاری

صحیح است. استقرار سازوکارهای انگیزشی در نظام پرداخت‌ها در بخش عمومی و بنگاهی، استقرار بودجه‌ریزی عملیاتی و بهبود فرآیند تخصیص منابع کشور بر اساس منافع اقتصادی و اجتماعی و اصلاح ساختارهای ارزیابی و ارزشیابی مبتنی بر رویکرد نتیجه‌گرا و اجرای حسابرسی عملکرد در دستگاه‌های دولتی از جمله سازوکارهایی است که می‌تواند در جهت تحقق اهداف بهره‌وری بخش کشاورزی مؤثر واقع شود.

همان‌طور که در الگوی راهبردی پیشنهادی این پژوهش هم بیان شد پیشنهاد می‌شود خودکفایی در بخش کشاورزی به‌عنوان زیربنا و پیش‌فرض حاکم بر اهداف، سیاست‌گذاری‌ها و سایر ارکان مدیریتی مرتبط با امنیت غذایی موردتوجه قرار گیرد.

اگرچه در قوانین بالادستی و سیاست‌های کلی، سیاست‌گذاری برای اصلاح فرهنگ مصرف فردی، اجتماعی و سازمانی مورد تأکید قرار گرفته است اما بررسی صورت گرفته نشان می‌دهد سطوح پایین دستی در هرم استراتژی برای تحقق این سیاست‌ها در برخی موارد مسکوت مانده است و به همین دلیل استفاده کامل و اثربخشی از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی و هنری در این بخش صورت نمی‌گیرد. برای ارتقای بهره‌وری و نهادینه شدن مصرف بهینه آب در بخش کشاورزی پیشنهاد می‌شود ضمن طراحی، تدوین و اجرای سند ملی الگوی مصرف آب در بخش کشاورزی با اعمال سیاست‌های تشویقی و حمایتی از طرح‌های بهینه‌سازی استحصال، نگهداری و مصرف آب و تدوین و اعمال استانداردها و ضوابط لازم برای کاهش ضایعات آب، پایش کیفیت منابع آب و جلوگیری از آلودگی آب‌ها سیاست‌گذاری دقیق جهت اصلاح الگوی کشت و اعمال شیوه‌های آبیاری کارآمدتر در دستور کار قرار گیرد.

علیرغم اقدامات گسترده‌ای که در گذشته صورت گرفته است اما پیشنهاد می‌شود اصلاح الگوی مصرف نان کشور از طریق ارتقاء و بهبود شرایط و کیفیت فرآیندهای «تولید و تبدیل گندم به نان» و «مصرف نان» همچنان به‌عنوان یک ضرورت راهبردی باید در کانون توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد. اعمال سیاست‌های حمایتی و تشویقی برای ارتقاء سطح بهداشتی مراکز تولید نان و استفاده از نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده در فرآیند تولید نان و از سوی دیگر تنظیم مبادلات تجاری بازار گندم و آرد باهدف تنظیم بازار داخلی از جمله مواردی است که در این بخش مورد تأکید است.

منابع و مآخذ:

- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۷۱) *صحیفه نور*، جلد ۱، ۷، ۸، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲ مؤسسه تنظیم و انتشار آثار امام خمینی (ره).
- امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲) *لوح فشرده ولایت*.
- آقابخشی، علی و افشاری‌راد، مینو (۱۳۷۳)، *فرهنگ علوم سیاسی*، تهران، انتشارات مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- دایانا، هانت (۱۳۷۶). *نظریه‌های اقتصاد توسعه*، تحلیلی از الگوهای نظری رقیب ترجمه غلامرضا آزاد، نشر نی، تهران.
- دینی ترکمانی، علی (۱۳۸۳). *برآورد امنیت غذایی در ایران و ارزیابی از نحوه مواجهه رویکردهای نظری رقیب با ناامنی غذایی*، مجموعه مقالات همایش کشاورزی و توسعه ملی، ناشر: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، جلد چهارم، صص ۹۶۵-۹۵۹.
- علاقه‌بند، علی (۱۳۸۲)، *مدیریت عمومی*، چاپ دهم، تهران، انتشارات مؤسسه نشر و روان.
- فاطمی، امین، سیدرضا و مرتضایی، اشرف (۱۳۹۲). *برنامه راهبردی زنجیره تأمین فرآورده‌های غذایی*، ناشر: جهاد دانشگاهی، واحد شهید بهشتی.
- قاسمی، حسین (۱۳۷۳). *تعاریف و مبانی نظری امنیت غذایی*. مجموعه مقالات ویژه‌نامه امنیت غذایی، *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، خرداد ۱۳۷۳ مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ص ۱۵.
- کونتز، هرولد و همکاران (۱۳۷۲)، *اصول مدیریت*، جلد اول، ترجمه محمدعلی طوسی و همکاران، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی، تهران.
- ماکسول، سیمون (۱۹۹۹). *امنیت غذایی از دیدگاه فرانواگرای*، ترجمه: پرناز صدیقی و بیتا صمیمی، ناشر: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۷۹.
- مبینی دهکردی، علی و رهبر، فرهاد (۱۳۸۳). *رویکردی نو به راهبرد امنیت غذایی* (از منظر عرضه با ثبات مواد غذایی)، *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی*، شماره ۱۴.
- مجمع تشخیص مصلحت نظام، کمیسیون زیر بنایی و تولیدی، گزارش داخلی "تشریح سیاست‌های کلی بخش کشاورزی"، صص ۵۳-۴۵.
- نجف‌بیگی، رضا (۱۳۸۶)، *سازمان و مدیریت*، چاپ چهارم، تهران، انتشارات ترمه.

- نوری نائینی، محمد سعید (۱۳۷۸). ابعاد جهانی امنیت غذایی، مجموعه مقالات امنیت غذایی و توسعه کشاورزی، ناشر: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، چاپ اول، ص ۱۱۰.

منابع انگلیسی:

- FAO. 1996. World Food Summit Plan of Action
- -FAO (2001) The spectrum of malnutrition. Fact sheet, July 2001, FAO, Rome, Italy.
- FAO, 2008. Climate change and food security: a framework document
- FAO, 2008. Climate change and food security: a framework document
- F.A.O. 2011 agriculture to wards 2030-2050 interim report for food nutrition, agriculture and major commodity groups and F.A.O.study, Rome:F.A.O.
- FAO, Save and Grow; A Policymaker's Guide to the Sustainable Intensification of Smallholder Crop Production (FAO, Rome, 2011).
- FAO/Government of Viet Nam. Household Food Security for Nutrition Improvement,
- Food and Agriculture Organization,(2006) FAOSTAT – Nutritional Data, <http://faostat.fao.org/faostat/collections?Subset=nutrition>.
- -Food and Agriculture Association of the United Nations (FAO), An Introduction to the Basic Concepts of Food Security (FAO, Rome, 2008).
- How to Feed The World's ,(2011) Growing Billions ,Understanding FAO World Food Projections and their Implications
- Schmalwasser, Oda and Schidlowski, Michael, Measuring Capital Stock in Germany, Journal Wirtschaft und Statistik 11, 2006.
- -WHO. (2013). Food Security.

سایت‌ها:

- -<http://www.fao.org/docrep/003/X8576M/x8576m06.htm>
- <http://www.fao.org/worldfoodsummit/english/fsheets/malnutrition.pdf>. Accessed 15 Jun 2012
- -<http://www.fao.org/docrep/008/y5788e/y5788e04.htm>
- khamenei.ir/photo-index?year=1393

